

пейського впливу. Це якби наша “Пісня про Роланда”, але пісня більш живописна і поетична. Словом, ми стали на той шабель рицарскості, прямим виразом якої є “Пісня про Роланда” [2, с. 21 – 22]. Слід відзначити, що М. Дашкевич бачить перевагу “Слова” над “Піснею про Роланда” також і в тім, що в “Слові” суспільне становище і роль жінки значніша, ніж у французькій поемі.

Отже, незважаючи на деякі упущення, деякі неправильні міркування, що витікають з недостатньо критичного використання компаративного методу, праці М. Дашкевича є одним з найбільш обставних досліджень французького феодального епосу та “Пісні про Роланда” в українському літературознавстві.

1. Дашкевич Н.П. *Романтика круглого стола в литературах и жизни Запада: Историко-литературные очерки.* – К., 1890. – 340 с. 2. Дашкевич Н.П. *Рыцарство на Руси в жизни и поэзии.* – Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – К., 1901, кн. XV. – С. 129 – 150, 1902; кн. XVI, с. 1 – 23 – (Вып. IV, отд. II). 3. *Історія Київського університету. 1939 – 1959: До 125-річчя з дня існування.* – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 629 с. 4. Сперанский М.Н., Дашкевич Н.П. – *Известия отд. Русского языка и словесности. Императорский А.Н.* – Спб., 1908. Т. XIII, кн. 2, с. 271 – 273. 5. Шаровольский И.В., Дашкевич Н.П. *как ученый и преподаватель.* – Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – К., 1908, кн. XX, отд. 2, с. 69 – 76. – (Вып. III). 6. Duchinska S. *Piesn o Rolandzie.* – Warszawa: PWN, 1979. – 277 s. 7. Gaufier L. *Ies Epoquees francaises.* – 2 -e ed. – Paris: Imprimerie de E. Martinet, 1878. – Vol. I – XII. – 561 p. 8. Paris G. *La poesie du Moyen age: Leçons et lectures.* – Paris: Hachette, 1885, 1-re serie – XIV. – 258 p.

І.П. Карий

Національний університет “Львівська політехніка”

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОЛЬКЛОРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

© Карий І.П., 2002

Висвітлені актуальні проблеми взаємодії художньої літератури і фольклору на прикладах самобутньої поетичної творчості Івана Драча, Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Миколи Вінграновського, Ірини Жиленко, Романа Лубківського. Аналіз їх поезій дає змогу дійти висновку, що фольклор як феномен народної культури відкрив поетам безмежні можливості проникнення в духовне життя народу, став щедрою скарбницею образно-стильового та ідейно-тематичного збагачення індивідуальної художньої творчості, сприяв становленню їхнього неповторного таланту.

The scientific research reveals a topical issue of the interaction of fiction and folk literary creations on the material of poetic works by Ivan Drach, Lina Kostenko, Dmitro Puvlichko, Mikola Vinhranovskyy, Irina Zchilenko, Roman Lubkivskyy. The analysis of their poetry leads to the conclusion that folk literature as a phenomenon of folk culture has a great deal to offer to the poets and namely, unlimited possibilities of penetration into the spiritual life of the people. Folk literature is proved to be a generous source of enrichment of individual artistic creations with stylistic means, ideas, themes and to facilitate the development of the unique poetic talents.

Немає потреби доводити, що для літератури завжди було життєво необхідним звернення до фольклору. Взаємовпливи індивідуальної і колективної творчості розгляда-

лись у дослідженнях фольклористів, а також у працях, спеціально присвячених українській поезії та її контактам з усною народною творчістю.

Можна навіть говорити про загальну тенденцію, яка по-різному виявляється в кожній літературі й водночас має певні характерні риси, спільні для всіх літератур. Однією з них є таке засвоєння фольклору, яке виявляється не стільки в контамінації народних сюжетів, мотивів, образів та інших елементів, а насамперед у народному або спорідненому з ним світосприйманні, коли художня картина створюється під значним впливом ідейного насамперед змісту фольклору.

Могутній струмінь народного життя в усіх проявах соціальної та індивідуальної психології, суспільних відносин, етики, філософії тощо став панівним. І якщо звернення до фольклору як феномена, що ввібрав усі прояви народного життя, виступає життєвою необхідністю існування національної літератури, необхідністю, яка заявляє про себе на всіх історичних етапах її розвитку, то непереконливо, недостатньо розглядати тісний зв'язок літератури з усною народною творчістю лише як пошук “первісності” слова, лише як “проблему літературної мови”. Не можна погодитися з думкою П. Мовчана, який у статті “Повернення заради оновлення” вважає, що звернення до фольклору диктується лише прагненням “розкрити перше значення слова, оскільки слово ... є ембріональною формою поезії і його необхідно звільнити від набутої інертності і знеособленості”; фольклор, на думку автора, “береже унікально-своєрідне від безликості, від “універсалізації” ... від ентропії”, зумовленої НТР.

Якщо логічно продовжити цю думку, то може виникнути враження, нібито фольклор – чи не єдина панацея від усіх творчих невдач. Однак сучасна критика слушно застерігає поетів, особливо молодих, від стихійного захоплення фольклором, некритичного, отже, й нетворчого використання його скарбів.

Зв'язок художньої літератури з усною народною творчістю впливає з конкретно-історичних потреб даної літератури. Без розуміння цих потреб неможливо з'ясувати й стимули, що привертають поета до скарбів фольклору. У даному разі йдеться про велику літературно-фольклорну традицію. Продовжуючи й розвиваючи її, українська література забезпечила надійний “курс” на досягнення все нових і нових художніх обріїв.

Фольклоризм в українській поезії – це продовження й розвиток літературних та усних народних традицій української класичної поезії. Конкретно цей процес виявляється у соціально-філософській проблематиці та образній системі поезії, в сюжетотворенні, в мотивах творів, генетично зв'язаних із фольклором тощо. Як відкрита система, здатна сприймати суспільні та художні віяння часу, література виявляє творчу активність у засвоєнні скарбів народної творчості. Ведучи діалог (використаємо термін В. Моренця, застосований для з'ясування сприйняття художньою літературою культурно-мистецьких надбань) з усною народною творчістю, українська поезія, може, саме тому й спромоглася відповісти на актуальні запити свого часу.

Реалістичне начало української поезії аж ніяк не змаліло від того, що сприйняло фольклорні символіко-узагальнені елементи. Виявляється воно, наприклад, у творах І. Драча, М. Вінграновського, Ліни Костенко, іноді навіть у фантастичному баченні світу, в тій же інтелектуально-емоційній асоціативності образу, яка стала своєрідною ознакою новизни і новаторства цих поетів. І ніяк не звузились, а, навпаки, розширились можливості проникнення поезії і в соціальні пласти буття людини, в її інтимний світ, отже, й глибшими стали соціально-психологічні “координати” ліричного героя. Ця поезія привернула увагу і

значущістю проблематики, і щирістю “народнопоетичних” почуттів, і причетним до цього оновлення словесним живописом, і категоричністю розриву з міцно вкоріненою традицією, що апелювала лише до елементарно “зрозумілих істин” і відповідної поезики.

Тому-то й з’явилися у творах І. Драча по-справжньому народні образи Горпин і Тетян, цих напрочуд зрозумілих кожному “Сар’янів у хустках”, “Ван-Гогів у спідницях” чи “Кричевських з порепаними ногами”, а споконвічні українські хати раптом постали “Парфенонами солом’яно-русими”. Відбулося перевтілення усталених у свідомості читача реальних явищ у мистецькі категорії, як у народній казці чи пісні, де дівчина стає калиною, промовляє живим людським голосом, і відбулося воно в душі народних творів, засвідчивши органічний зв’язок індивідуального – літературного мислення з колективним – народним. При цьому читачеві навіть не обов’язково перейматися генезою цих “подій”, незвичних з погляду так званого здорового глузду і водночас природних, бо продиктовані вони законами поетичного мислення.

Свіжість художнього бачення, новизна словесного живопису тут дуже конкретні, майже відчутні на дотик. Це враження ґрунтується на повній скерованості поетового зору на сучасність, яка конкретизується в деталях реальної дійсності. Це – про наш час; але народнопоетичний струмінь, влившись у потік поетового мислення, вніс у нього живий нурт мислі, що відкриває читачеві не бачені досі грані дійсності. Це і “Балада про соняшник”, і “Крила”. “Новорічна балада” і “Дві чайки” і багато інших творів І. Драча, не кажучи вже про його цикл “Балади з криниці фольклору”. Часом сам автор і підказує читачеві ключ до своїх фольклорних ремінісценцій. Як-от у “Двох чайках”, де у вигляді епіграфа наводяться рядки з української народної пісні, наприклад:

...Ой горе, горе тій чайці-небозі,
Що вивела малих діток при битій дорозі.

А вже потім іде авторський текст:

...Береги Бікіні солонцюють морем.
Запивають горем атомні гриби,
Тихо крила згорнем, білі крила зморені,
Тихо в епіцентрі —
Лихо в епіцентрі...

“Діалог” із народною творчістю допоміг поетові прикувати увагу читача до найгострішої проблеми сучасності – загрози атомної війни. Принципово важливе використання фольклору – для емоційного посилення, для ідейного “прояснення” художнього задуму.

На ґрунті традиції в українській сучасній поезії визначились щонайменше дві виразні тенденції, в річищі яких (щоправда, не зовсім точно) поезія одержала відповідно назву або “традиційної”, або “асоціативної” чи “інтелектуальної”. Умовність цього поділу очевидна; невдале також і розмежування цих тенденцій. Але вже сам факт наголошення певних образно-стильових (та й не тільки стильових) напрямів у тогочасній поезії досить переконливо вказує і на різноманітність художніх пошуків, і на традицію як їх основу.

Наїлися шпаки снігу – співають перестали.
До шпаківень, а в шпаківнях вітри ночували.
Один вітер – Вітер Грудень, другий – Вітер Січень,
Третій Лютий, льодом кутий, дощами посічений.
Заплакали шпаки журно, знялись за туманом,
Прилетіли весну стріти – прилетіли рано.

Перегуки з народною творчістю в цьому вірші М. Вінграновського очевидні. Але яку ж із названих вище тенденцій репрезентує твір? Однозначна відповідь тут найменш придатна. Важливо, що саме фольклор розширив можливості поетичного слова, може, й надав йому нових художніх вимірів.

Фольклоризм проймає всю художню структуру багатьох творів Ліни Костенко (наприклад, поему-казку “Мандрівки серця”):

Кожна птиця має свій голос,
Кожне поле має свій колос,
Кожна справа – свої почини,
Кожна казка – свої причини.
Хочете вірте –
Хочете – ні.
Не повірять людина –
розкажу сосні,
Не повірять сосна –
розкажу вербі,
Не повірять верба –
розкажу собі.
Хто-небудь почує...

Уже в цьому зачині вловлюється самий тон і спосіб викладу, наближений до оповіді, властивої казці, і цей жанр народної творчості впливає тут не тільки на стиль і композицію поеми, а й на ідейне вирішення теми. Поетеса вільно веде пошук у розкритті провідної ідеї твору – “переборення духовної порожнечі в процесі громадянської діяльності, пафос активної боротьби за вселюдське щастя”. Форма казки-алегорії (як і в поемі “Казка про Мару”) дала змогу ввести в активну дію символічні образи Вічної Матері, Самоти людської тощо, в зіткненнях з якими у своїх мандрах людина усвідомлює необхідність активної боротьби і перемагає лютого Василіска – Горе. Саме на ґрунті фольклору поетеса осмислює сутність людського життя, сенс якого, на її думку, – в активному протистоянні будь-якому злу, в високій цінності людини (“Немає краще – людської вроди! Немає вище – людського духу!”). Ця думка співзвучна ідейному пафосові фольклору, зокрема народних казок.

Використання фольклорної традиції в сучасній українській поезії стало наскрізним явищем, яке, проте, не завжди лежить на поверхні. Це підтверджують, наприклад, такі вірші, як “Матері коханого”, “Купальське” І. Жиленко, “Балада про люльку” І. Драча, “Дума про тишу”, “Дума про спеку”, “Дума про гостру мить” І. Гнатюка тощо.

Органічний сплав народнопоетичного і літературного елементів характерний для віршів Р. Лубківського: “Матері”, “Балада про жіночі руки”, “Тривога”, “Дзвіниця”, “Довженко”, “Балада про мрію”, “Прийди до мене ласкавим іменем” (зб. “Зачудовані олені”, “Громове дерево”, “Рамена зіздаря”). Цей сплав природно мотивується конкретними ідейно-художніми завданнями автора, виявляючись передусім у тих образно-стильових параметрах, які зумовлюють стихію поетового художнього мислення, стають матерією його вірша. Щоправда в Р. Лубківського є багато віршів, де присутність фольклору побачимо й “неозброєним” оком: згадаймо хоча б його присвячену М. Рильському “Баладу про мрію”:

“Ой летіли гуси сірі, гуси сірі, гуси сірі. Й на зеленому подвір’ї ще до світасонця сіли. – Господарю, господарочку, вийди з хати на хвилину: Принесли тобі ми хмарочку і прив’ялюю калину”. Але є багато й таких, де фольклорні елементи мовби приховані, хоч

неодмінно відчуваєш, що в “будівельний матеріал” вірша введено й певні фольклорні компоненти:

Болять мене, мамо,
Ноги твої.
Болять мене, мамо,
Руки твої.
Печуть мене очі—
Ласкаві, сині
І засніжені скроні твої
Голубині.

Народна творчість “знімається” у філософському розумінні. Це явище вже помічене дослідниками проблеми “література й фольклор”. Так, У. Долгат вважає, що народний елемент трансформується або навіть нейтралізується. Так само думає і Д. Медриш. У “Матері коханого (зб. “Соло на сольфі”, 1965) І. Жиленко читаємо:

Віддала на звіт
Дитину і пару спрацьованих рук,
І рушників неповторний світ
В маках червоних і в чорних муках.

Асоціації, викликані фольклорними мотивами, тут природні й закономірні, читацька пам’ять звертається під впливом образу “червоних маків” і “чорних мук” і до Павличкового вірша про вишиванку червоними і чорними нитками. Світоглядний пласт у “Матері коханого” досить виразний: авторка солідаризується з почуттям своєї героїні, та й віддаль між ними тут мінімальна. Отже, в більшості своїй поезія уникає стилізації під народну пісню чи інший жанр фольклору. Так, в одному з “Віденських сонетів” Д. Павличка образ народної пісні виростає в місткий символ.

Тече Дунай в піснях мого народу,
Як у повітрі, в них я змалку ріс.

Природне переплетення реального з поетичним, уявним несе читачеві провідну думку: дійсність існує в пісні, а пісня є душею народу, джерелом його боротьби, страждань, надій і мрій.

У Відні бачив я дунайську воду,
Збагнув, чому в ній так багато сліз,
Чому вона так рветься у проріз
Між скелями, що чинять загороду!

Думка спрямована на розкриття ностальгії емігрантів, їхніх страждань, що повертаються на Україну стражданнями-піснями.

Де плакали катовані рекрути,
Там емігранти, тужачи, живуть.
І пісню про Дунай вже їм не чути.

На рідну землю сльози їх течуть.—
Ріка крізь гори мусить повернути,
Щоб на Вкраїні закінчити путь!

“Пісня про Дунай” – символ рідної землі – стає в центрі ідейного рішення твору. Наявний тут двобічний зв’язок, неминучий при веденні діалогу, що, до речі, підкреслює

М. Бахтін, передбачає “спільність предмета інтенції (спрямованості). На цій спільності і реалізується задум поета.

Отже, в орієнтації сучасної поезії на фольклоризм, на осмислення духовних скарбів народу виявилась письменницька чутливість до потреб художнього слова, до перспектив його розвитку. Не випадково з цього приводу в 60-х роках М. Рильський у “Вечірніх розмовах” порушив тему традицій, розквіту національної культури в системі світової культури, що немислимі без осягнення всього кращого, виробленого людством. Буяння національної культури, на слухну думку поета, можливе “тільки з умовою глибокої пошани до всіх світлих, високих традицій минулого, до всього, здобутого попередниками і братами, тільки з умовою рішучого відкидання всього темного, що залишило нам минуле, всього, що тягне назад, тільки з умовою ненастанного простування вперед”.

1. *Історія української літератури: У 8-ми т. – К., 1971. – Т. 8. – С. 299.* 2. *Новиченко Л. Вибрані праці: В 2-х т. – К., 1984.* 3. *Дей О. Сторінки з історії української фольклористики. – К., 1975.* 4. *Кравченко А. Загадка “химерного” роману // Дніпро. – 1981. – № 5.* 5. *Долгат У. Литература и фольклор: теоретические аспекты – М., 1981.* 6. *Медриш Д. Литература и фольклорная традиция. Проблемы поэтики // Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – К., 1983.* 7. *Рильський М. Вечірні розмови: Нариси, статті. – К., 1964.*

О.А. Качала

Національний університет “Львівська політехніка”

ДО ІСТОРІЇ НАПИСАННЯ ПОЕМИ “ЄРЕТИК”

Т. ШЕВЧЕНКА

© Качала О.А., 2002

Стаття пов’язана з висвітленням деяких моментів історії написання поеми “Єретик” Т. Шевченка. О. Качала звертається до джерел написання поеми, прослідковує зв’язок автора поеми про Яна Гуса із деякими визначними вченими його доби (XIX ст.), зокрема з П.Й. Шафариком, якому цей твір був присвячений.

Знайшла своє відображення в цьому дослідженні і шевченківська тема в чеській літературі, а також питання чеських перекладів поеми “Єретик”.

Спираючись на праці українських і чеських письменників, літературознавців, істориків, автор розкриває перед нами образ Шевченка як виразника ідеї єднання слов’янських народів, а поему “Єретик” називає найвизначнішим твором поета періоду 1843 – 47 рр., що завжди привертала до себе увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних письменників, літературознавців, перекладачів.

Стаття розрахована на широкий загал шанувальників творчості Кобзаря.

The article deals with the throwing light upon some moments of writing of T. Shevchenko’s poem *Heretic*. The researcher appeals to the sources of writing of the poem, observes the relation of the author of poem about Jan Hus to some prominent scholars of that period (19th century), specifically P. J. Safaryk, whom the poem was dedicated to.

The subject of Shevchenko in Czech literature and the issue of Czech translations of poem *Heretic* also were reflected in this research.